

บทวิจารณ์หนังสือ

อุมาวรินทร์ ตูลารักษ์¹

ปฐุม หงษ์สุวรรณ. (2550). กาลครั้งหนึ่งว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม
รวมบทความทางคติชนวิทยา ภาพฉายในมิติเรื่องอัตลักษณ์
ชาติพันธุ์ เพศ วาทกรรม วิถีคิด และสัญลักษณ์. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ตำนาน (Myth) เป็นเรื่องเล่าที่มีลักษณะที่แตกต่างไปจากข้อมูลคติชน
ประเภทบอกเล่าหรือมุขปาฐะอื่นๆ (Verbal folklore) นั่นคือ ลักษณะความเป็น
เรื่องเล่าที่ศักดิ์สิทธิ์ (The sacred narrative) และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือ
ธรรมชาติ (Supernaturalism) ในหลายวัฒนธรรมทั้งในโลกตะวันตกและ
โลกตะวันออก ที่มักปรากฏเรื่องเล่าประเภทตำนานที่อธิบายเกี่ยวกับสภาพจักรวาล
กำเนิดสรรพสิ่งบนโลก รวมทั้งเผ่าพันธุ์ และกำเนิดวัฒนธรรมของมนุษย์ ฉะนั้น
ตำนานจึงเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อและศาสนาของกลุ่มชน
อย่างใกล้ชิด เพราะมีทั้งลักษณะของการเป็นถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์ เป็นการแสดงออก
ถึงความศักดิ์สิทธิ์ และมีสถานภาพเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยเช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่า
การศึกษาด้านานชักนำไปสู่การศึกษาความหมายหรือนัยที่ซ่อนเร้นอยู่ในเรื่องเล่า
ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ของตำนานหรือพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับ
ตำนาน ตำนานจึงเป็นระบบการสื่อสารแบบหนึ่งที่จะทำให้เราเข้าใจหรือมอง
เห็นมิติทางวัฒนธรรมของมนุษย์แต่ละกลุ่มชนและสังคมได้ (ปฐุม หงษ์สุวรรณ.
2550 : 3-4)

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

หนังสือเรื่อง “กาลครั้งหนึ่งว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม รวมบทความทางคติชนวิทยา ภาพฉายในมิติเรื่องอัตลักษณ์ ชชาติพันธุ์ เพศ วาทกรรม วิถีคิด และสัญลักษณ์” ของปฐม หงษ์สุวรรณ ได้รับการตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2550 ในนามของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หนังสือเล่มนี้นับได้ว่าเป็นหนังสือรวมบทความที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาด้านานในมิติคติชนวิทยาที่สำคัญที่ช่วยให้ผู้อ่านได้เข้าใจศาสตร์ทางคติชนวิทยาอย่างลึกซึ้ง ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่า เราสามารถมองตำนานในฐานะภาษาพิเศษแบบหนึ่งของบรรพชนที่ต้องการสื่อสารให้คนรุ่นหลังได้เข้าใจ เรียนรู้ความหมายดั้งเดิมที่ซ่อนอยู่ อีกทั้งตำนานยังอยู่ในฐานะของเรื่องเล่าที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตในปัจจุบันท่ามกลางบริบทของความเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับความคิดดั้งเดิม และความคิดในโลกสมัยใหม่ ที่มีทั้งลักษณะของคู่ตรงข้าม การขัดแย้ง การประสาน และการประนีประนอมระหว่างความคิดเดิมกับความคิดใหม่ และระหว่างกลุ่มชนแต่ละกลุ่มในบริบทต่างๆ ที่หลากหลาย

เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้แบ่งเป็น 4 ภาค คือ 1) การนำเสนอแนวทางและวิธีวิทยาในการศึกษาด้านานในมิติวัฒนธรรมศึกษา 2) ตำนานกับอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ 3) ตำนานกับเพศและวาทกรรม และ 4) ตำนานกับวิถีคิดและสัญลักษณ์ โดยแต่ละภาคล้วนเป็นการนำตัวบทตำนานเป็นข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ เชื่อมโยงกับสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยแต่ละภาคมีประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

แนวทางและวิธีวิทยาในการศึกษาด้านานในมิติวัฒนธรรมศึกษา

บทความแรกของหนังสือเล่มนี้มุ่งนำเสนอการใช้แนวคิดทางวัฒนธรรมศึกษามาประยุกต์ใช้กับข้อมูลคติชนประเภทตำนานปรัมปรา โดยได้เลือกนำเสนอมิติการศึกษาจากสำนักคิดในกลุ่มวัฒนธรรมศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มความคิด คือ กลุ่มวิวัฒนาการนิยม กลุ่มหน้าที่นิยม กลุ่มโครงสร้างนิยม และกลุ่มสัญลักษณ์นิยม กลุ่มแรก สำนักรู้คิดในกลุ่มวิวัฒนาการนิยม (Evolutionism) เชื่อเรื่องวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตว่ามีลำดับขั้นพัฒนาการที่วิวัฒน์จากสิ่งมีชีวิตชั้นต่ำไปสู่สิ่งมีชีวิตชั้นสูง และมีนัยว่า พัฒนาการในขั้นที่สูงกว่าจะดีกว่าเหนือ

กว่าชั้นที่ต่ำลงมา เนื่องจากมีลักษณะสลับซับซ้อนมากขึ้น ผู้ศึกษาได้ยกตัวอย่างตำนานชนชาติไทหลายตำนานที่ฉายภาพให้เห็นเหตุการณ์วิวัฒนาการชนชั้นที่ต่ำไปสู่ชนชั้นที่สูงกว่า เช่น ตำนานพญาคันคาก ตำนานกำเนิดมนุษย์ และตำนานสร้างโลก เป็นต้น ตำนานต่างๆ เหล่านี้เป็นการส่งสารให้คนรุ่นหลังได้เห็นการจัดลำดับชั้นทางวัฒนธรรมทางความคิด ความเชื่อ ศาสนา และชาติพันธุ์ที่มีการจัดวางแบบตามชั้นบันได กล่าวคือ ความเชื่อแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติ ไสยศาสตร์ ผีสารวิญญานจะอยู่ต่ำกว่าวัฒนธรรมของพุทธศาสนา และเมื่อเทียบกับความเป็นชาติพันธุ์ ก็จะพบว่าความเป็นคนไทยจะสูงกว่าความเป็นชาติพันธุ์ของบรรดาชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนที่สูงหรือในป่า

ส่วนแนวคิดหลักของสำนักหน้าที่นิยม (Functionalism) เชื่อว่าชนบทรอบนิยม สถาบัน หรือลักษณะทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนในสังคมล้วนแต่มีความหมายและหน้าที่ทั้งสิ้น ดังนั้นการกระทำทุกอย่างของมนุษย์ที่เกิดจากความคิดและจินตนาการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นตำนาน ความเชื่อ หรือพิธีกรรม ล้วนต้องมีเหตุผลที่สร้างสรรค์ทำให้สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมาทั้งสิ้น ผู้เขียนได้นำแนวคิดของ William R. Bascom ที่กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของข้อมูลคติชนมาศึกษาบทบาทหน้าที่ของตำนาน โดยชี้ให้เห็นว่า ตำนานเชื่อมโยงกับการปรับตัวทางสังคมของคนกลุ่มต่างๆ ตำนานเป็นวิถีแห่งการปลูกฝังค่านิยมและการสร้างใหม่ในสังคม อีกทั้งตำนานยังเป็นวิถีแห่งการธำรงรักษาสถิตลักษณ์และชาติพันธุ์

การศึกษาเชิงโครงสร้างนิยม (Structuralism) เป็นวิธีการศึกษาวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง โดยนำเนื้อหาของตำนานหรือนิทานเรื่องเล่ามาแยกแยะเป็นเหตุการณ์สำคัญออกเป็นตอนต่างๆ พิจารณาว่าเหตุการณ์ที่ปรากฏซ้ำๆ กัน เหตุการณ์ใดสำคัญเป็นหลักหรือสำคัญเป็นรอง ตำนานหรือนิทานมีส่วนประกอบอย่างไร และส่วนประกอบเหล่านั้นมีการจัดวางลำดับและเชื่อมโยงกันอย่างไร โดยแบบในการวิเคราะห์โครงสร้างทั้ง 2 แบบ คือ Syntagmatic ที่เป็นการวิเคราะห์โครงสร้างส่วนประกอบต่างๆ โดยพิจารณาโครงสร้างของตัวบทเป็นหลัก ส่วนการวิเคราะห์โครงสร้างแบบ Paradigmatic เป็นการวิเคราะห์โครงสร้างโดยให้ความสำคัญกับบริบทสถานการณ์แวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมด้วย

ส่วนการศึกษาระบบสัญลักษณ์ที่มีอยู่ในคติชนนั้น เป็นการศึกษาถึงระบบที่ใช้แนวคิดอย่างหนึ่งหรือของหนึ่งแทนแนวความคิดอย่างอื่นหรือของอย่างอื่น นักคติชนจะศึกษาความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่กลุ่มชนใช้เพื่อจะได้เข้าใจความคิด อารมณ์ และจิตใจของกลุ่มชน และเข้าใจถึงสภาพ หรือลักษณะของสังคมที่แท้จริง แสดงให้เห็นว่า สัญลักษณ์เป็นผลผลิตจากจิตใจที่เกิดจากจินตนาการของมนุษย์

ตำนานกับอัตลักษณ์และชาติพันธุ์

ภาคที่ 2 ของหนังสือแบ่งเป็นบทความ 3 เรื่อง ซึ่งเชื่อมโยงการศึกษาตำนานที่นำเสนออัตลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์ไท ทั้งในประเทศและต่างประเทศ คือ

1. การใช้ตำนานในการจัดกลุ่มคนไทย-ไทย ในบทความนี้ผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายในการนำตำนานที่เล่ากันในวัฒนธรรมชนชาติไทกลุ่มต่างๆ มาศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นว่า สามารถใช้ข้อมูลทางคติชนประเภทตำนานมาใช้ในการจัดกลุ่มชนชาติไทออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ได้โดยเลือกศึกษาเปรียบเทียบตำนาน 3 เรื่อง คือ ตำนานสุริยคราสและจันทรคราส ตำนานข้าว และตำนานสร้างโลก จากคนไทยกลุ่มต่างๆ คือ ไทพม่า ไทใต้คง ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทจีน ไทยยวน (ไทยภาคเหนือ) ไทยอีสาน ไทยภาคกลาง ไทยภาคใต้ ลาว ไทดำ และไทขาว ผู้เขียนได้นำข้อมูลตำนานทั้งหมดมาจัดกลุ่มแบบเรื่อง ผลการศึกษาพบว่า ตำนานทั้ง 3 เรื่องสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของกลุ่มคนไทยที่ใกล้ชิดกันเป็นพิเศษ ซึ่งจะพบว่ามีอยู่ 3 กลุ่มใหญ่ คือ 1) กลุ่มไทใหญ่ ไทลื้อ ไทจีน และไทยยวน 2) กลุ่มลาว ไทดำ และไทขาว 3) กลุ่มไทยยวน ไทยอีสาน ไทยภาคกลาง และไทยภาคใต้

2. ตำนานและพิธีกรรมบูชาผีเมือง: การสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของไทพวนและผู้ไทในประเทศไทย

บทความนี้ได้ใช้การวิเคราะห์ตัวบทตำนานและพิธีกรรมบูชา “เจ้าปู่ฮ้ายท้าวหล้า” ของชาวไทพวน ตำบลหนองผือ อำเภอทาลิ่ง จังหวัดเลย และ “เจ้าปู่กลา” ของชาวผู้ไท ตำบลเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม โดยชี้ให้เห็นว่าตำนานและพิธีกรรมเป็นกุศโลบายที่แยบยลในการสร้างสำนึกทาง

ประวัติศาสตร์ของกลุ่มตน เนื้อหาในตำนานและเรื่องเล่าแสดงให้เห็นโลกทัศน์ของไทพวนและผู้ไทในยุคดั้งเดิมว่า การนับถือผีเมืองมีความหมายต่อชีวิต ความเป็นอยู่ และจิตใจอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ยายท้าวหล้าและเจ้าปู่กลาในฐานะที่เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมกลายมาเป็นการเชื่อที่สร้างสำนึกร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมใหม่และใช้เพื่อเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทยอีสาน พิธีกรรมและตำนานจึงเป็นทางออกให้กับชนกลุ่มน้อยในสังคมใหม่ที่ได้แสดงจิตสำนึกเพื่อเป็นการยึดมั่นในเผ่าพันธุ์ในอดีตของตนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในบริบทใหม่ และสร้างความสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นได้

3. ตำนานฝน: การสะท้อนอัตลักษณ์และชาติพันธุ์สัมพันธ์ระหว่างคนไทย-ไทย

บทความนี้ผู้เขียนต้องการศึกษาระบบความคิดความเชื่อ ผ่านตำนานว่าด้วยเรื่องฝนของกลุ่มชนชาติไทย ซึ่งเป็นการอธิบายเหตุเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ว่าด้วยฝน ทั้ง ฝนตก น้ำท่วม ฝนแล้ง พายุร้อน และฟ้าผ่า ของคนไทยกลุ่มต่างๆ คือ ไทอาหม ไทลื้อ ไทจีน ไทยยวน ไทยอีสาน ไทลาว ไทดำ ไทขาว จ้วง และตำนานทางฝ่ายพุทธศาสนาของคนไทย โดยศึกษาผ่านอนุภาคหลักสามเรื่องด้วยกัน คือ อนุภาคเกี่ยวกับตัวละครสำคัญ อนุภาคเกี่ยวกับการกำเนิดฝน และอนุภาคเกี่ยวกับการขอฝน

เมื่อพิจารณาแนวเรื่องในตำนานฝนจำนวนต่างๆ พบว่า อนุภาคและแบบเรื่องของตำนานฝนสามารถนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการจัดกลุ่มความสัมพันธ์ของคนไทยได้ ตามลักษณะสภาพภูมิประเทศของดินแดนชนของชนชาติไทย โดยผลการศึกษาพบว่าข้อมูลตำนานฝนทำให้แบ่งกลุ่มความสัมพันธ์ของคนไทยออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ 1) กลุ่มไทอาหม ไทยยวน ไทยอีสาน ไทลาว ไทดำ ไทขาว และจ้วง ซึ่งจะพบอนุภาคเกี่ยวกับ “พญาแถนหรือเทพเจ้าดั้งเดิมบันดาลฝน” 2) กลุ่มไทลื้อ ไทจีน ไทยยวน จะพบอนุภาค “ฝนเกิดจากอำนาจของเทวดา” และ 3) กลุ่มคนไทยในประเทศไทย โดยเฉพาะไทยภาคกลางและภาคใต้ กลุ่มนี้มีความเชื่อเรื่องกำเนิดฝนว่า “ฝนเกิดจากอำนาจแห่งพระพิรุณ” ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ตำนานกับเพศและวาทกรรม

ในภาคที่ 3 ของหนังสือแบ่งเป็นบทความ 3 เรื่อง ซึ่งเชื่อมโยงการศึกษาตำนานที่นำเสนอการฉายภาพความเป็นเพศซึ่งเกี่ยวเนื่องกับวาทกรรมต่างๆ ที่ถูกนำเสนอและผลิตซ้ำผ่านตำนานและพิธีกรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ คือ

1. ลัวะกินคน: วาทกรรมการสร้างภาพลักษณ์ความรุนแรงจากตำนานและพิธีกรรมของคนต่างชาติพันธุ์

ผู้เขียนมุ่งมองความคิดเรื่อง “ลัวะกินคน” ในฐานะที่เป็นวาทกรรมความรุนแรง บทความนี้จึงเป็นการศึกษาหรือสืบค้นถึงกระบวนการในการสร้างภาพลักษณ์มนุษย์กินคนให้กับชาวลัวะจากทัศนะของกลุ่มคนไทยซึ่งเป็นคนต่างชาติพันธุ์ มีตำนานความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทจำนวนไม่น้อยที่ฉายภาพของลัวะว่า เป็นคนมีเวทมนตร์คาถา และมีความรู้ความชำนาญทางไสยศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีการฉายภาพของความเป็นสังคมล้าหลังของชาวลัวะให้เห็นอย่างเด่นชัด ผ่านความโหดเหี้ยม ดุร้าย ป่าเถื่อน รวมทั้งการนำเสนอความขัดแย้งและการต่อสู้กันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาซึ่งมีลักษณะคู่ตรงกันข้าม วาทกรรมลัวะกินคน จึงเป็นทัศนคติของคนที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ซึ่งเกิดจากการสร้างพรมแดนทางชาติพันธุ์ระหว่างคนกับชาวลัวะ เพื่อแบ่งแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างคนไทยกับชาวลัวะ ทั้งในแง่ความเป็น “ชาวพุทธ” กับ “ชนพื้นเมือง” หรือกลุ่มชนที่มีถิ่นอาศัยอยู่ใน “พื้นราบ” กับกลุ่มชนบน “ที่สูง” ซึ่งมีรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต่างกัน

2. กะเทย: วัณณลักษณ์ของตัวละครในตำนานกำเนิดมนุษย์ล้านนา

ตำนานในสังคมล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยบางตำนานนั้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับการกำเนิดที่แสดงให้เห็นการจำแนกเพศสภาพของคนในสังคมล้านนา ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่า ตำนานในล้านนาได้อธิบายถึงเพศของมนุษย์ในยุคแรกว่า มิใช่มีเฉพาะเพศหญิงกับชายเท่านั้น แต่มีการกล่าวถึงเพศที่สามว่า เป็นบุคคลที่มีกำเนิดมาตั้งแต่ยุคสร้างโลก และถือเป็นอีกเพศหนึ่งของมนุษย์ที่เป็นปกติที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่าเนื้อหาในตำนานได้สะท้อนให้เห็นความคิดในเชิงขัดแย้งกับกรอบมาตรฐานตามกฎเกณฑ์ของสังคมส่วนใหญ่ที่ได้กำหนดขึ้น อย่างไรก็ตาม ความหมายของคำว่า กะเทยในตำนาน

เป็นคำที่ใช้ในความหมายแบบหลวมๆ ภาพของกะเทยนั้นก็มีลักษณะคลุมเครือ ไม่ชัดเจนในเรื่องเพศและเพศสภาพ ส่วนความคิดแบบทวิลักษณ์ที่สะท้อนจาก ภาพของตัวละครกะเทยในฐานะตัวละครข้ามเพศนั้น พบว่ามีทั้งในแง่ “ความเป็นเพศชายกับความเป็นเพศหญิง” “การยอมรับการแต่งงานกับการไม่ยอมรับ การแต่งงาน” “การปะปนเพศกับการแบ่งแยกเพศ” “ความเป็นคนปกติกับ ความเป็นคนผิดปกติ” และ “ธรรมชาติกับวัฒนธรรม” ซึ่งถือเป็นความคิดแบบ คู่ตรงข้ามที่ซ่อนอยู่ในโครงสร้างของนิทานปรัมปราที่เชื่อมโยงกับระบบคิดแบบ คู่ตรงข้ามนั่นเอง

3. แม่เมือง: ผู้หญิงกับความเป็นเพศศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมเหยา ของชาวผู้ไท

การศึกษาแม่เมืองและพิธีกรรมเหยาของผู้ไทในบทความนี้ได้ชี้ให้เห็น ว่า มีร่องรอยของความคิดความเชื่อที่ว่า ผู้หญิงเป็นผู้มีพลังอำนาจพิเศษ สามารถ ช่วยเหลือและพร้อมที่จะนำเอาความสงบสุขร่มเย็นมาสู่ผู้คนและชุมชนบ้านเมือง ได้ นอกจากนี้ภาพของแม่เมืองในพิธีกรรมเหยายังแสดงถึงสัญลักษณ์ของ การต่อต้านหรือการเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของผู้หญิง อันเกิดจาก กฎเกณฑ์และการจัดระเบียบทางสังคมที่กำหนดให้ผู้ชายเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด ความเป็น “แม่เมือง” จึงช่วยฉายภาพให้เห็นการสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ทางเพศ ของผู้หญิงในฐานะที่เป็น “แม่” ของชาวเมือง เป็นการบ่งชี้ให้เห็นตัวตน “ความเป็น เพศศักดิ์สิทธิ์” ของผู้หญิง ในฐานะผู้มีอำนาจทางวัฒนธรรม ภาพแม่เมืองเป็นการ เติบโตเต็มผสวนช่องว่างระหว่างโลกสามัญ-โลกศักดิ์สิทธิ์ พุทธศาสนา-ความเชื่อ ดั้งเดิม ศูนย์กลาง-ท้องถิ่น บ้าน-ชุมชน และหญิง-ชาย

ตำนานกับวิถีคิดและสัญลักษณ์

ภาคที่ 4 ซึ่งเป็นภาคสุดท้ายของหนังสือเล่มนี้เป็นการศึกษาด้านาน โดยเน้นการวิเคราะห์สัญลักษณ์หลักที่ปรากฏในตำนาน เพื่อวิเคราะห์และ อธิบายว่าสัญลักษณ์เหล่านั้นแสดงให้เห็นวิถีคิดของกลุ่มชนอย่างไร โดยเนื้อหา ในภาคนี้แบ่งเป็นบทความ 3 เรื่อง คือ

1. เสาค้ำฟ้า: อนุภาคในตำนานกับการศึกษาความคิดเชิงวัฒนธรรม

ปฐม หงษ์สุวรรณ ได้ชี้ให้เห็นว่า ตำนานว่าด้วยจักรวาลวิทยาของกลุ่มชนต่างๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักปรากฏเรื่องเสาค้ำฟ้าซึ่งอ้างว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ฟ้ากับดินแยกออกจากกัน เสาค้ำฟ้า หมายถึง สิ่งที่มีลักษณะเป็นแกนกลางที่เชื่อมต่อโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ และมีฐานะเป็นตัวเชื่อมระหว่างท้องฟ้ากับพื้นดิน ตำนานต่างๆ สะท้อนให้เห็นว่า เสาค้ำฟ้ามีบทบาทเป็นแกนกลางของจักรวาลที่เชื่อมต่อระหว่างฟ้ากับพื้นดินอันเป็นการทำให้สิ่งมีชีวิตได้ถือกำเนิดขึ้นมา และนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์บนพื้นโลก โดยมีมนุษย์ผู้หญิงมาเป็นผู้กระทำให้ฟ้ากับดินแยกออกจากกัน ด้วยเหตุนี้ตำนานเสาค้ำฟ้าจึงมีความสำคัญในแง่ให้คำอธิบายเรื่องกำเนิดจุดศูนย์กลาง และพัฒนาการของจักรวาล ซึ่งถือเป็นตัวกลางเชื่อมต่อกับความคิดสองฝ่ายที่ตรงข้ามกัน ไม่ว่าจะเป็น “ฟ้ากับดิน” “โลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญ” “เทพเจ้ากับมนุษย์” และ “ธรรมชาติกับวัฒนธรรม”

2. ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ภาพสะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม

บทความนี้มีจุดประสงค์ที่จะวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่สะท้อนจากตำนานพระธาตุของกลุ่มชนชาติไท โดยพิจารณาในแง่อนุภาค (Motif) และพฤติกรรมสัญลักษณ์ (Symbolic function) ในตำนานการมองเรื่องปฏิสัมพันธ์ที่สะท้อนจากตำนานจะทำให้เห็นและเข้าใจว่า ด้วยเหตุผลใดความเชื่อทางศาสนาที่ต่างกันสามารถอยู่ร่วมกันได้ ผู้เขียนได้จำแนกลักษณะปฏิสัมพันธ์ออกเป็น 3 แบบ คือ แบบพุทธศาสนาขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิม แบบพุทธศาสนายอมรับความเชื่อดั้งเดิม และแบบความเชื่อดั้งเดิมนำมาปรับพุทธศาสนา ลักษณะความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันนั้นสามารถสะท้อนให้เห็นพัฒนาการความเชื่อของคนไท ทั้งในด้านตัวละครและพฤติกรรม รวมทั้งยังทำให้เห็นพลังศรัทธาของคนไทที่มีต่อความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อดั้งเดิมนั้นได้ส่งเสริมสนับสนุนให้พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาที่ได้ยอมรับนับถือในกลุ่มชนชาติไท

3. บทบาทของหมาในตำนานและพิธีกรรมของชาติพันธุ์ต่างๆ ในอุษาคเนย์

ในบทความเรื่องนี้ ผู้เขียนได้ตั้งคำถามว่า หมาในตำนานและพิธีกรรมมีความหมายทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนในดินแดนแถบนี้อย่างไร การที่หมาถูกนำมาใช้ประกอบในพิธีกรรมและเป็นตัวละครสำคัญในตำนาน น่าจะแสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของหมาที่ปรากฏในบริบททางสังคมวัฒนธรรม โดยตำนานที่นำมาศึกษาเป็นตำนานว่าด้วยกำเนิดของสรรพสิ่ง ซึ่งมีทั้งมุขปาฐะและลายลักษณ์ทั้งของกลุ่มมอญ-เขมร กลุ่มทิเบต-พม่า กลุ่มม้ง-เย้า และกลุ่มไท-กะได ผลการศึกษาพบว่า หมาเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ หมาเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมในสังคมบรรพกาล เป็นตัวแทนของการสืบเผ่าพันธุ์และความอุดมสมบูรณ์ และเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงระหว่างโลกมนุษย์กับโลกศักดิ์สิทธิ์ ความสำคัญของหมาในตำนานและพิธีกรรมแสดงให้เห็นความคิดความเชื่อเกี่ยวกับหมาที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก มีทั้งที่เชื่อว่าหมามีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ มีความสามารถในการมองเห็นอนาคต และมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโลกแห่งวิญญาณ การนับถือบูชาหมาในตำนานและพิธีกรรม จึงแสดงให้เห็นระบบคิดที่สำคัญของกลุ่มชนในวัฒนธรรมอุษาคเนย์ นั่นคือ การบูชาอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติ อันเป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกสำนึกในบุญคุณที่ให้การช่วยเหลือ รวมทั้งยังเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ซึ่งมนุษย์เชื่อว่าจะสามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือวิถีทางของธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์

คุณูปการของ “กาลครั้งหนึ่ง: ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม”

คุณูปการของหนังสือ “กาลครั้งหนึ่ง: ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม” นี้คือการให้ความรู้เรื่องแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตำนาน รวมทั้งตัวอย่างบทความวิเคราะห์ตำนานในแง่มุมต่างๆ จะเห็นได้ว่า ผู้เขียนได้วิเคราะห์ตำนานและพิธีกรรมในบริบทต่างๆ อย่างละเอียด อันทำให้ผู้อ่านสามารถมองเห็นตำนานในฐานะตัวบททางวัฒนธรรม (Culture text) มากกว่าเห็นว่าเป็นเรื่องเล่าปรัมปราที่น่าจะมีแค่ความเป็นจริงตามที่เคยคิดกันมา กล่าวได้ว่า ตำนานเป็นภาษาพิเศษอย่างหนึ่งที่บรรพชนได้สร้างไว้เพื่อสื่อสารความหมายที่สำคัญในสังคม

วัฒนธรรมของกลุ่มชนแต่ละกลุ่ม ดังนั้นการมองคติชนวิทยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานในมุมมองที่กว้างขึ้นโดยเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมศึกษาและนำบริบทของกลุ่มชนมาใช้เป็นข้อมูลประกอบในการวิเคราะห์ความหมายต่างๆ ที่ซ่อนอยู่เป็นมุมมองและการวิเคราะห์ที่สำคัญในหนังสือเล่มนี้ ดังนั้นแนวทางในการศึกษาและผลการวิเคราะห์เหล่านี้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ตำนานในฐานะเรื่องเล่าได้อย่างน่าสนใจยิ่งขึ้น หรือสามารถนำไปเปรียบเทียบกับตำนานในสังคมอื่นได้ ทั้งการศึกษาว่าตำนานเหล่านั้นมีลักษณะอย่างไร มีความเหมือน คล้าย หรือต่างกันอย่างไร ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตำนานของกลุ่มชนในแต่ละสังคมได้ชัดเจนและลุ่มลึกขึ้น